

РЕЛІГІЙНИЙ ЗМІСТ ТВОРЧОСТІ Г.С. СКОВОРОДИ

Релігійний зміст творчості українського філософа Г. Сковороди (1722–1794) обумовлений низкою чинників, які сформували релігійність як характерну ознаку українського народу: геополітичні, вплив ландшафту, події етнічної історії, тип господарювання, дохристиянські вірування, колективні психологічні настанови тощо. Серед названих найважливішими можна вважати етнопсихологічні (за А. Колодним [1], М. Костомаровим [2], Л. Филипович [1], М. Шлемкевичем [5], В. Янівим [6] та іншими). Так, особливості релігійності українців свого часу визначив М. Костомаров: «В українців міцне почуття Божої всеприсутності, душевне розчулення, внутрішня розмова з Богом, таємне розмірковування про Промисел над собою, сердечний потяг до духовного, невідомого, що не постає в уяві, таємного, але відрадного світу» [2, с.71].

Релігійним змістом наповнена уся філософсько-літературна творчість Г. Сковороди – в алюзіях, ремінісценціях тексту Біблії, творів отців Церкви, конотаціях християнського вчення, власних роздумах та міркуваннях, значна частина яких побутує і сьогодні як афоризми, правила життя тощо.

Аналізуючи релігійний зміст творів Г. Сковороди в контексті історичного розвитку філософії та релігії, фіксуємо суперечність, яку необхідно усунути, **між** очевидною відповідністю мотивів творчості Г. Сковороди постулатам релігійної екзистенційної філософії та відсутністю фундаментальних досліджень цього аспекту проблеми.

Бібліографія вивчення філософсько-релігійного змісту творів Г. Сковороди чисельна, однак формат статті дозволяє виокремити українських та зарубіжних філософів, релігієзнавців, які в різні періоди виявили основні мотиви філософсько-релігійної творчості мислителя, обґрунтували приналежність його спадщини до української світоглядної традиції «філософії серця», встановили значення творчості в контексті національної та світової культури тощо. Це дослідження Д. Багалія, А. Бичко, І. Бичка, М. Грушевського, Т. Закидальського, В. Зеньковського, А. Колодного, О. Лосєва, В. Нічик, І. Огієнка, М. Поповича, В. Скотного, Л. Филипович, Д. Чижевського, М. Шлемкевича, В. Шинкарука та ін. Однак досліджувана проблема зберігає свою актуальність, що й обумовило вибір теми нашої статті.

Метою статті є виявлення основних мотивів релігійного змісту творчості Г.Сковороди в контексті розвитку релігійної філософської традиції.

Феномен життя і творчості, дій і діяльності Г. Сковороди засвідчують устремління українського любомудра до скромності і простоти, а подекуди

й спрощення своєї присутності у світі. І Григорію Савичу вдалося повністю реалізувати це прагнення, про що свідчить відповідність його вчення реаліям особистісного буття. Упродовж чверті віку Г. Сковорода мандрував світом з посохом і торбиною, в якій була його улюблена книга – Біблія, проповідував Слово Боже, відмовився від грошей і життєвих зручностей, можливості мати власну сім'ю і дім. Не раз повторював, що обраний ним шлях дає йому щастя, душевний мир, сердечну веселість а відчуваючи наближення смерті, склав епітафію: «Світ мене ловив, але не спіймав». Це був автономний шлях, незалежний від зовнішніх чинників світу, взірць екзистенціального істинного буття. Йому вдалося досягти душевного миру і злагоди самого себе з самим собою, яка дала можливість уподібнити такий стан і себе у ньому кульці, якій усе однаково, куди її покотять – «не розуміти себе самого – це те ж таки, слово в слово, що згубити себе. ...пізнати самого себе, і відшукати себе самого, і знайти людину – одне і те ж» [3, с. 155]. Г. Сковорода пізнав справжнє, некорисливе життя і задоволення малим у ньому, йшов до помірності і нехтування всім непотрібним, прагнув зберегти самого себе в цілості духовній шляхом боротьби із самим собою і світом, щоб краще виконати заповіт любові до ближнього, в шуканні слави Божої, а не слави людської.

Сутність християнської філософії Г. Сковороди полягає в антитезі двох начал – вічного і тимчасового, духовного і матеріального, та в доказах переваги першого над другим. Ці два начала існують і в людині, вчить філософ, тому щастя як мету власного існування відповідно до задуму Божого потрібно шукати на засадах вічності, а не у сфері матеріальних благ, тобто не в багатстві, чинах, здоров'ї тощо. Пізнавши цю мудрість, досягне людина щастя, яке буде можливим і неважким. Щастя всередині нас, пізнаючи себе ми знайдемо душевний спокій, що досягається мудрістю і доброчинністю. Щоб досягнути цього потрібно злити свою волю з волею Бога, виявити в собі нахили і здібності, дані Богом, реалізувати їх в «спорідненій праці» і в такий спосіб знайти Царство Боже всередині себе. Виходячи з такого розуміння щастя, Г. Сковорода возвеличує простоту життя, близьку природі, бідність і корисну працю. Це вчення зосереджено в основних творах Г. Сковороди «Наркіс. Розмови про те: взнай себе», в циклі «Дружня розмова про душевний світ», в трактатах «Ікона Алківіадська» та «Дружина Лотова», «Пря біса з Варсавою», «Діалог. Ім'я йому – Потоп Зміїний» та ін. [3; 4].

У спадщині Г. Сковороди на засадах християнського вчення розроблено концепцію про те, що людина тоді пізнає ідеал життя, якщо зуміє визволитися з-під влади жорстокої дійсності, де панують хибні ідоли в матеріальних благах. Філософ вчить, з чим повинна боротися справжня людина, вказує на те, що стоїть на заваді цього шляху і від чого необхідно звільнитися – це багатство, втіхи плоті, дармоїдство, спокуса хибними

ідеалами. Людина як духовна істота є гідною Божого начала в собі і може досягнути самодостатнього, автономного стану «республіки духу», якщо буде будувати своє життя на принципах моральності, зокрема це споріднена праця, в якій найповніше розкриваються здібності людини.

Людина, за Сковородою, є найголовнішою святинєю у храмі буття, це єдина в світі прометеївська сила, що здатна подолати хаос темряви на шляху до сонячної гармонії щастя, добра і краси, істини і свободи. Істинна людина, в термінології Г. Сковороди, є сонцем за ознаками свого серця, котре характеризує її духовний світ, почуття і думки: «... істинною людиною є серце в людині ... душа – це справжнє єство, і суцзя справжність, і сама есенція (як кажуть) і зерно наше, і сила, в якій тільки є життя та існування наше, а без неї ми є мертва тінь » [3, с. 169]. «Кожен є тим, чие серце у ньому. Кожен є тим, де серцем сам» [3, с. 151 – 152]. Починаючи з «Наркіса», думка про серце як основу сутності людини, стає однією з провідних ідей морально-філософського вчення Г. Сковороди. Це постулат «філософії серця», який визнає за основу психічного життя людини не свідомість, не процеси мислення, а переживання, що носять несвідомий характер і позначаються поняттям «серце». Поняття «серце» у творах Г. Сковороди визначає суму активностей живої душі. Мова йде про одне із важливих тверджень християнського вчення по те, що святинєю в людині є її внутрішній духовно-душевний центр, про який ми забуваємо.

Важливими концептами філософсько-релігійного вчення Г. Сковороди є поняття «любові» та «дружби». Пізнання людської сутності і святості в її стосунках із світом і в процесі самореалізації неможливе без любові. У цьому пункті Г. Сковорода виявляє платонівський спосіб мислення – засобами Логоса, божественного Еросу досягнути внутрішнє, духовне в людині.

Серце в роздумах Сковороди : «А як навчив Єремія, і йому віримо, що істиною людиною є серце в людині, глибоке же серце і одному тільки Богу доступне є не що інше, як думок наших неограничена безодня, просто сказати, душа, себто суттєва істота і існуюча суть, і сама есенція, як кажуть, і зерно наше, і смисл, в котрій виключно лежить наше власне життя і живот наш, а без неї ми мертва тінь [3, с. 169]. Однак, чистота сердечна, вчить Г. Сковорода, досягається в людині в боротьбі із спокусами зовнішнього щодо людини світу («Пря біса з Варсавою»).

Г. Сковорода використовує концепт «серце» як конотацію щодо понять «людина», «існування», «душа» тощо. Ці поняття філософсько-релігійного вчення мислителя лягли в основу морально-етичної теорії, яка підпорядкована не розв'язанню виключно теоретичних проблем, а практичній цілі. В цьому виявляються національні особливості філософування Г. Сковороди: вирішення не глобальних, всесвітньо значимих проблем, а допомога людині пізнати і прийняти себе як задум

Божий, проект самої себе, усвідомити, що і виконавцем цього проекту є власне сама людина в кожний момент свого існування.

Філософсько-релігійне вчення Г. Сковороди корелюється з релігійною течією екзистенціальної філософії, вченням про екзистенцію, що є не просто-буттям – буденним і несправжнім, а спрямоване на усвідомлення людиною себе, навколишнього світу, свого істинного буття, в трансцендентній спрямованості – до Бога. У вченні філософа знаходимо розмежування повсякденного емпіричного буття людини і ядра людського буття – серця як екзистенції, що є способом буття та одним із способів бути.

Шлях до серця у Г. Сковороди неможливий без свободи, яка є самоусвідомленням, актом творення і спробою зрозуміти людиною саму себе, можливістю вибору, зокрема вибору спорідненої із своїми здібностями та нахилами праці.

Істинна людина прозріла свою душу, пізнала своє серце, а тому схиляє голову перед найбільш цінним в бутті – перед можливістю пізнати сутність іншої людини. Така комунікація є найвищою здатністю екзистенції. В листах Г.Сковороди до різних осіб знаходимо взірець такої екзистенційної комунікації, формі вияву якої філософ дає визначення – «дружба така божественна, така приємна річ, ніби вона сонце життя» [4, с. 244].

Релігійний зміст філософсько-літературної творчості Г. Сковороди репрезентує його релігійність як особистісну світоглядно-ментальну рису професійного філософа-любомудра. Проблеми буття не були для Г. Сковороди відчуженим об'єктом пізнання на засадах епістемної, понятійно-теоретичної філософії.

Різножанрова творчість Г. Сковороди представляє тип софійного способу філософування, всеосяжне осмислення проблем буття на засадах діалектичного підходу. Це особистісний досвід віри, що у рефлексії професійного філософа і непересічного майстра Слова є цілісним морально-етичним вченням про буття людини у її стосунках із Богом, світом і собою. Провідним мотивом релігійного змісту творчості та філософського вчення Г. Сковороди є мотив нероздільного поєднання духовної реальності із серцем, що відповідає традиції «філософії серця», релігійній течії екзистенційної філософії. Це визначає перспективу подальших досліджень проблеми в здійсненні порівняльного аналізу ідей С. К'єркегора та Г. Сковороди.

Література

1. Колодний А., Филипович Л. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. Монографія. Київ: Логос, 1896. 182 с.
2. Костомаров М. Две русские народности. URL: <http://litopys.org.ua/kostomar/kos38.htm>.

3. Сковорода Г.С. Твори: У 2 т. К.: АТ «Обереги», 1994. Т. 1. Передм. О. Мишанича. 528 с.
4. Сковорода Г.С. Твори: У 2 т. Київ: АТ «Обереги», 1994. Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. 480 с.
5. Шлемкевич М. Загублена українська людина. Київ: Фенікс, 1992. 158 с.
6. Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду. Нариси до історії української етнопсихології. 2-ге вид перероб і доп. Київ: Знання, 2006. 341 с.